

Режим доступу: file:///D:/Downloads/Chl_2011_4_26%20(2).pdf

7. Чорна Н. Україна і Польща: історіографія відносин (кін. XX – поч. XXI ст.): Монографія / Н. Чорна. – Вінниця : ПП Балук І. Б., 2014. – 416 с.
8. Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат : Монографія / М. Янків. – Львів : Світ, 2011. – 384 с.
9. Baluk W. Wschodnia polityka Polski i zachodnia polityka Ukrainy (historyczny i koncepcyjny zarys problemu) / Walenty Baluk // Region czarnomorski: Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej / red. T. Kapuśniak, A. Gil. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2009. – Część 1. – S. 45-57.

Абдурашитова Е.

Науковий керівник – доц. Морська Н. Л.

ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ МИРОСЛАВА ПОПОВИЧА

*Людське життя – таке красиве, таке безкінечно цінне,
і ось ідею цінності життя багато й багато з нас
пропускають крізь себе, абсолютно не замислюючись над цим...
Ідеї цінності життя повинні бути почутими й побаченими –
через любов до людини. До кожної людини...*

Актуальність. На сьогоднішній день, під впливом складних соціально-світоглядних трансформацій, які переживає українське суспільство, перед вітчизняною філософською галуззю постає надскладне завдання пошуку відповідей на актуальні питання: «у якому напрямку рухається суспільство?», «як з найменшими втратами подолати кризу, але із користю для майбутнього соціального розвитку?», «якими шляхами можливо подолати протиріччя у суспільстві?» тощо. Нові умови дають поштовх розвитку суспільствознавчої вітчизняної думки, історії філософії в Україні та формуванню філософської культури суспільства загалом.

У пошуку відповідей на запити суспільства, філософія щоразу звертається до однієї з центральних проблем, особливо актуальної у наш час, – проблеми людини. Вже кілька тисячоліть філософи пропонують різноманітні погляди на вирішення цієї «проблеми проблем». Наприклад, у часи античності людину сприймали як «малий космос», а середньовічні мислителі трактували її як істоту, що поєднує в собі три складові – тіло, душу, дух. У Новий час найхарактернішими особливостями людини вважали її розум, здатність раціонально мислити і діяти. З. Фрейд та його послідовники переконували, що природу людини зумовлюють її пристрасті та інстинкти. Існували ще марксистська, феноменологічна, екзистенціальна, герменевтична, аналітична, постмодерністська та інші інтерпретації природи людини. У кінцевому результаті, можна зауважити, що, як стверджував І. Кант, усі філософські питання, зводяться до одного: «Що є людина?».

Відповіді на ці питання пропонували й пропонують і українські мислителі. Серед них – сучасний український філософ, академік НАН України, директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, – Мирослав Володимирович Попович.

Метою дослідження є спроба аналізу філософсько-антропологічних поглядів Мирослава Поповича, зокрема осмислення проблеми людини: розуміння її сутності та природи мислителем.

Історіографія та джерельна база. Джерелами, представленого невеликого за обсягом дослідження, виступають декілька з численних наукових праць Мирослава Поповича, у яких розглядається питання щодо природи людини, її сутності тощо. Серед них: «Бути людиною» [5], «Істина. Правда. Життя. Думки небайдужої людини...» [6], «Романтизм як стиль та ідеологія» [10], «Національна культура і культура нації» [9], «Що таке філософія?» [12], «Смисл і свобода» [11]. Філософські погляди Поповича аналізуються у роботах багатьох авторів, серед яких Йолон П., Горський В. [3], Варзар І. [2], Білодід Ю. [1] та інші.

Наукова біографія М. В. Поповича є прикладом органічного поєднання як визначних творчих досягнень, так і громадсько-політичної активності. Мирослав Володимирович Попович – сучасний український філософ, доктор філософських наук, професор, академік НАНУ, Заслужений діяч науки і техніки України, директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, завідувач відділом логіки та методології науки Інституту філософії, а також педагог, фахівець у галузі культурології, логіки та методології науки, історії української культури. Серед численних нагород і премій Мирослав Попович має навіть французький орден

Почесного легіону і звання шевальє, а також орден «За інтелектуальну відвагу» [4, с. 12 – 14].

Професійну кар'єру Мирослав Володимирович починав у часи, «...коли писати на гуманітарні теми можна було, лише ідучи на дуже сильні компроміси зі своєю совістю...» [4, с. 6 – 7]. Варто зазначити, що у той час, з середини 1960-х років, з'являється так звана «Київська філософська школа», коли доробок українських філософів стає відомим навіть за межами СРСР, із помітними досягненнями в розробці філософських питань природознавства, історії української філософії та національної культури, першими результатами в галузі конкретної соціології (до становлення якої, як академічного наукового напрямку, Мирослав Володимирович доклав чималих зусиль). Варто наголосити, що визначальна роль у започаткуванні феномена піднесення української філософської думки того часу пов'язана з іменами П. В. Копніна та М. В. Поповича.

У межах своєї філософської системи Мирослав Попович розглядає проблеми логіки наукового пізнання, методології та філософії науки. Результати досліджень філософа та його однодумців у вигляді індивідуальних та колективних монографій, численних статей, проектів, широко відомі не тільки вітчизняній, але й зарубіжній науковій громадськості і мають непересічне значення для розвитку філософської думки в Україні.

Вагомий науковий доробок Мирослава Поповича у філософію та споріднені з нею галузі знання вивів його в коло видатних учених сучасності. Під його керівництвом науковці Інституту філософії досліджують низку актуальних тем, пов'язаних з розробкою соціальних, культурних та інтелектуальних стратегій гуманітарного розвитку нашого суспільства, відродженням національної культури, примноженням та раціональним використанням інтелектуального і духовного потенціалу нації. Упродовж останнього десятиліття Мирослав Володимирович є учасником багатьох всеукраїнських і міжнародних форумів, «круглих столів», наукових, політичних, громадських конференцій та зустрічей, де обговорюються актуальні питання внутрішньої і зовнішньої політики, міжнародного співробітництва України, державного будівництва і консолідації українського народу. Своєю громадсько-політичною і публіцистичною діяльністю М. В. Попович активно сприяє утвердженню демократичних цінностей і традицій у житті нашої держави, становленню та розвитку громадянського суспільства, позитивно впливає на формування конструктивної громадської думки в країні, за що філософа називають «совістю нації», на що він сам зазначає: «...хтось сказав, що я – совість нації. Я не поділяю цієї думки. Совість має бути у кожного своя. Та й важко брати на себе зобов'язання бути совістю нації людині, яка прожила той гидкий період історії – з нього не можна було вийти із зовсім чистими руками...».

Аналізуючи філософську систему М. Поповича, можна зауважити, що саме проблема людини, її сутності, ціннісного ставлення та взаємовідносин у суспільстві, є однією із центральних. Вона фактично «вінчає» усю його філософську теорію, наче надає їй людиновимірну сенсу, зумовлює світоглядно-ціннісне значення філософської культури. М. Попович часто ставить питання щодо природи людини і відповідає на нього: «...Я не берусь сказати, коли людина стає людиною. Напевно, вона була нею завжди... Я думаю, що насправді людина не є зла і не є добра. Але вона може бути доброю – або злою. Коли кішка грає з мишкою – зла вона чи ні? Вона така, яка є, – якою її створила природа, вона – безвідповідальна. А людина – це така тварина, яка може відповідати за свої дії...» [5, с. 15 – 16].

У філософській антропології науковця, людина постає біосоціальною істотою, дуалістичною складною системою природного (тілесного) і духовного (соціального). Таким чином, за своєю тілесною природою людина – високоорганізована біологічна істота, а за своєю сутністю – соціальне утворення, і «у цій подвійності все важливе – і тілесне, і духовне (соціальне)» [5, с. 19]. Такий погляд знаходимо у основній праці – «Бути людиною», де автор робить спробу сформулювати погляд на цінності сучасного суспільства, який з певної позиції охоплював би різні сторони функціонування останнього; прагне обґрунтувати засобами, придатними для філософії сучасності, світогляд гуманізму, що виходить із уявлення про людину як вищу й абсолютну цінність.

Розглядаючи питання людських вчинків, Мирослав Попович наголошує, що «...основні вибори, які стоять перед людиною, – це вибори морального характеру. Звісно, дуже важко прожити життя, щоб не помилитись, не спіткнутись...» [8]. Вирішити проблему морального

вибору, взаємовідносин між людьми та відношення людини до самої себе автор пропонує, керуючись принципом «Любові до кожної Людини», згідно з яким «...людське життя – таке красиве, таке безкінечно цінне, і ось ідею цінності життя багато й багато з нас пропускають крізь себе, абсолютно не замислюючись над цим. Ідеї цінності життя повинні бути почутими й побаченими – через любов до людини. До кожної людини...» [8]. Тут філософ звертається до релігії, наголошуючи: «...я дуже серйозно ставлюсь до улюбленої фрази християнських святих: Бог – це любов» [8]. Мирослав Попович зазначає повернення до романтизму XIX століття як особливого культурного стилю, характерного для руху демократичного опору у національних регіонах посткомуністичного простору. Зміна співвідношення «я» та середовища, шлях від людини до людини, релігійне почуття і, водночас, «смак до безконечності», знаходять у філософії під впливом ідей романтизму вираз у принципі вселюдської любові – як потреби в екзальтації, мрії, піднесенні почуттів, «невгасиме почуття чутливості...» до життя [10, с. 21]. Трактуючи поняття «свободи людини», філософ визнає чинність формули просвітницького раціоналізму: «свобода є пізнана необхідність», – але, якщо під необхідністю розуміти також і внутрішню мотивацію, психологічну залежність, що визначає волю індивіда, а також зовнішні обставини, які або перешкоджають, або допомагають реалізувати проект. Така «внутрішньо вільна» людина здатна в певних рамках жертвувати собою та іншими задля досягнення мети. А от якими є ці рамки, – це залежить від моральності людини такою ж мірою, як і від зовнішніх обставин [5, с. 213]. При цьому, на думку Мирослава Поповича, свобода вчинку для індивіда обмежена тоді, коли вчинок шкодить іншому. І тут, окрім фізичних страждань, автор окремо зазначає суто духовні страждання і нещастя, які може спричинити «використання свободи»; «...іншому вчинено шкоду вже тоді, коли вчинено шкоду його людській гідності...» [5, с. 214].

Шукаючи відповідь на запитання «Як і для чого жити?», філософ розмірковує так: «Сенс життя полягає у тому, щоб жити. Життя взагалі не має сенсу. Дано тобі жити – так живи!...але як жити? Суть справи полягає у тому, що людині іноді простіше не жити, аніж прийняти те життя, яке їй пропонують. Якщо людина цього не відчуває – тоді справи кепські...» [11, с. 9]. Біографія будь-якої людини, на думку М. Поповича, «...це сукупність вчинків. І сенс життя теж стосується усієї цієї сукупності вчинків, останнім з яких є відхід людини. Після смерті вже можна сказати: ця людина – і перерахувати факти її біографії...» [8].

У своїх антропологічних роздумах, філософ розглядає засади сучасного гуманізму, він навіть звертається до порівняння західного та східного типу цивілізацій, а отже – людських типів. Мирослав Попович розмірковує щодо ризикованості вживання терміна «сучасний гуманізм» у зв'язку із активним процесом глобалізації, який поширюється від Заходу до Сходу, з Півдня на Північ і виявляється важко сумісним з багатьма засадами різних цивілізацій, цивілізаційних центрів. Тут філософ аналізує специфіку і складність цивілізаційного вибору України, що особливо актуально за сьогочасної ситуації. Єдиним виходом із стану «суцільної фрустрації», породженою нашим життям сьогодні, і варіантом інтеграції нашого суспільства у західний цивілізаційний простір, мислитель вважає осмислення та прищеплення західних цінностей, особливого світогляду кожної окремої людини, «європейського індивідуалізму». Цей стан науковець називає «чутливістю особистості»: «Ми повинні виховувати таку чутливість. Бо наше життя породжує фрустрацію, відчуття якоїсь відчуженості, байдужості до наших політичних та інших подій. І це призводить до зниження порогу чутливості особистості. У далекосхідних корпоративних суспільствах високий поріг чутливості. Образити таку людину дуже легко. Але там є інший механізм захисту своєї особистості. Бо особистість має тенденцію пристосуватися до своєї корпоративної групи. У той час, як особистість індивідуалістичного типу мусить орієнтуватися на свою власну гідність...» [14].

Мирослав Попович наголошує, що довгий час, у 1960 – 70-і рр., вітчизняна філософська думка ще залишалась на тій стадії, яка була властива західній філософії до кінця 1950-х років. Поняття мови, філософії мови, мовлення, мови науки розглядалися «безособовим чином», у вигляді «абстракції від конкретної людини». Захід давно перейшов, завдяки технологічним завданням, до аналізу «мовної поведінки», де в центрі опиняється людина. І настільки це важливо, що аналіз мови (необхідний для технологічних потреб) уже був не граматичним чи якимось структурним узагалі, це був аналіз контекстів у яких вживається певна мова. У якості доказу, філософ наводить приклади контекстів спілкування, коли людина не має сумнівів стосовно правильності жестикуляції, мови жестів. «Коли я роблю жест, я не думаю про те,

правильно жестикулюю чи ні. А між тим в усіх культурах є своя культура жестів. Так, як махають руками італійці, не уміє ніхто у Європі. Усе це, від простого жесту до естетичного явища, явища культури – це все певний світ, який можна й потрібно вивчати паралельно з вивченням індивіда, людини, яка теж має багато вимірів...» [11, с. 7 – 8].

У філософській системі М. Поповича постає питання про цінність інтелектуального потенціалу людини і нації в цілому. Відповідь однозначна: «...нація, позбавлена інтелектуального наукового ресурсу, просто позбавлена майбутнього. Іншими словами, вартість інтелектуального ресурсу є величиною нескінченною. В тому числі і вартість гуманітарних цінностей...» [13, с. 42]. У зв'язку із цим, під відродженням нації розуміється, перш за все, формування її духовності, а також державності і основ економічного добробуту. У всіх цих сферах, на думку автора, можуть бути застосовані поняття істини, добра, краси (у більш широкому значенні – гармонії) [9, с. 62].

Ще один аспект стосується проблеми регуляції людських вчинків, вибору людини, взірць якого філософ вбачає у понятті «...саме європейського способу бачення моральних та правових проблем». Він зазначає: «Ми не повинні чекати, що нас навчать, як робити. Ми повинні знати, що є такі речі, які робити не можна... У нашому суспільстві насильства, обману ... від верху до низу не вистачає цієї відповідальності перед собою. Якщо хочете, назвіть це – перед Богом, або перед законом і мораллю. У будь-якому разі, це є той головний і єдиний шлях до європейських цінностей. На нас він очікує не стільки на рівні дипломатичних угод, скільки на рівні нашого внутрішнього опору аморальності тощо...» [8]. Відповідальність за наслідки та спосіб життя, таким чином, покладаються на кожного члена суспільства. «Якщо я міг зробити і не зробив – мені нема прощення...», – наостанок самокритично проголошує автор [6, с. 218].

Таким чином, людина у філософській системі Мирослава Поповича – це біосоціальна істота, дуалістична складна система природного (тілесного) і духовного (соціального), яка «безкінечно цінна» власним життям. Людина постає вищою і абсолютною цінністю; при цьому філософ зазначає, що відношення до себе та до інших повинно визначатися надважливими принципами «любові до людини» та постійної «відповідальності за власні дії» – все це якраз і надає підстави людині не тільки називатись, але й бути Людиною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білодід Ю. Дискусія про сутність філософії в епоху постмодерну / Ю. Білодід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/111/1/03byumep.pdf>.
2. Варзар І. Про історіологічні смисли ХХ сторіччя / І. Варзар // Філософська думка. – 2006. – № 3. – С. 142-148.
3. Горський В. С. Історія української філософії. Курс лекцій / В. С. Горський. – К.: Наукова думка, 1997. – 286 с.
4. Мирослав Володимирович Попович. Бібліографічний покажчик (до 80-ліття від дня народження) / 2-е вид. уклад. О. С. Лукашук, авт. Вступ. ст. П. Ф. Йолон // Сер. «Вчені НАН України». – К., 2010. – 32 с.
5. Попович М. Бути людиною / М. Попович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.
6. Попович М. В. Істина. Правда. Життя. Думки небайдужої людини: Збірник науково-публіцистичних статей / М. В. Попович. – К.: Києво-Могилянська академія, 2010. – 428 с.
7. Попович М. В. ХХ Червоне Століття: Навч. посібник / М. В. Попович. – К.: АртЕк, 2005. – 888 с.
8. Попович М. Кожна людина сама робить свою біографію / М. Попович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-ukrayini/miroslav-popovich-kozhna-lyudina-sama-robit-svoyu-biografiyu>.
9. Попович М. Національна культура і культура нації / М. Попович. – К.: Знання, 1991. – 64 с.
10. Попович М. Романтизм як стиль та ідеологія / М. Попович // Філософська думка. – К.: Вид. дім «Академперіодика» НАН України, 2004. – № 6. – С. 3-30.
11. Попович М. Смисл і свобода / М. Попович // Філософська думка. – К.: Вид. дім «Академперіодика» НАН України, 2009. – № 4. – С. 5-11.
12. Попович М. Що таке філософія? / М. Попович // Філософська думка. – 2006. – № 1. – С. 3-24.
13. Попович М. В. Гуманістичні орієнтири науки на порозі ХХІ століття / М. В. Попович // Вісник Національної Академії Наук України [Гол. ред. Б. Є. Патон]. – К.: Вид. дім «Академперіодика» НАН України, 2004. – № 1. – С. 39-42.
14. Швець І. Академік Мирослав Попович: «Нам не вистачає відповідальності перед собою» / І. Швець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shwez.kiev.ua/akademik-miroslav-popovich-nam-ne-vistachae-vidpovidalnosti-pered-soboyu/>.